

A magyar kapcsolat

Ma már bátran elmondhatjuk, hogy a II. világháborúban Magyarországra menekült lengyelek ügye sokáig tabutéma volt. Mert hogyan lehetséges, hogy a horthysta, osztályidegen, a harmadik birodalommal szövetséges kormány alatt magas államhivatalalt betöltők sora, élükön a belügyminiszterrel, maradéktalanul elkötelezi magát a lengyelek megsegítése mellett. Bizonyos gondolati sablonokba ez nem fért bele, olyannyira, hogy a Népszabadság vezető publicistája, E. Fehér Pál a lengyel menekülteknek nyújtott humanitárius segítség egész ügyét a Hitler veresége esetére pontokat gyűjtő cinikus politika megnyilvánulásának tekintette. Az ilyen nézetek megmaradnak az emlékezetben, különösen egy olyan lengyelében, aki részesült ebben a segítségben. Úgy vélem, hogy az akkor kapott segítség alapja — függetlenül a politikai tendenciáktól — gazdag közös tradíciónk, a nemzeteinknek nemegyszer osztályrészül jutó nehéz sors és a közös szabadságszeretet volt. Jelentős időtávlatból írok erről ma, amikor Lengyelországban és Magyarországon Európához való tartozásunkra emlékeztetünk. Eszembe jut, mint abszolút bizonyosság, hogy akkor, a mi világunk számára rettenetes háborús rémuralom éveiben mi, lengyelek, szembeszállva a fasizmusmal, és a magyarok, akik a politikai viszonyok és paktumok ellenére segítséget nyújtottak nekünk, jobban vizsgáztunk európaiságból és humanizmusból, mint sok, Európához való tartozására büszke nemzet. A megvetés éveiben, ahogyan André Malraux nevezte, nagyszerű emberek a lengyel ügy megmentéséért mindenüket (pozíciójukat, olykor életüket) tették kockára.

Közéjük tartozott Varga Béla atya, a balatonboglári római katolikus plébános, a kisgazdapárt képviselője, akinek neve még a komoly magyar történeti feldolgozásokban is inkább csak lábjegyzetekben jelenik meg. És az ő későbbi, háború utáni sorsának alakulása ugyanígy. Az országgyűlés elnökhelyettese volt, akinek el kellett hagynia Magyarországot, hogy a hamis, de akkor kivédhetetlen vádak elől nem is csak életét, hanem inkább az általa szolgált ügyet mentse. Életével nem törődött, ezt bizonyítja két akció is, amelyben főszerepet játszott.

A háború és a mértéktelen erőszak már harmadik évében járt ugyan, de a világ 1942-ben még mindig nem tudta elhinni, hogy Hitler a lengyelek és zsidók megsemmisítésére könyörtelen eszközöket alkalmaz. A harmadik birodalom propagandája és diplomáciája volt olyan hatékony, mint a minden fronton győzelmes Wehrmacht. A lengyel kémszervezet mégis cáfolhatatlan, fényképes bizonyítékokat szerzett — megszületett a megrázó oswiecimi, az első effajta, a megszállt országokban történeteket leleplező anyag. Ezt a jelentést minél előbb Londonba kellett juttatni, hogy a világ értesüljön az emberiség számára eddig ismeretlen bűnökről. A feladatot a legügyesebb lengyel összekötőre, Tadeusz Celtre bízta. Fiatalkora ellenére nagy tapasztalatok álltak mögötte. 1939 szeptemberétől ő volt Lvov és Budapest között a hírvivő. Később átdozták Franciaországba, annak eleste után átkerült Angliába, és ott különleges kiképzésben részesült, tiszti iskolát végzett. 1941 decemberében ledobták Lengyelországba, és ismét Budapestre kezdett járni. Celtre

rábíztak három rendkívül fontos iratot, a lengyel ellenállás vezetésének megosztottságáról szóló jelentést, diverziós terveket, és a lengyelországi ifjúság titkos oktatásának munkatervét. Nevek, címek százait, konkrét cselekvési terveket. Celtnek Szlovákián, Magyarországon, Románián és Bulgárián keresztül kellett a semleges Törökországba, majd onnan Londonba eljutnia. A Gestapo tudomást szerzett az oswiecimi jelentésről és a hírvivőről. Megkezdődött a hajszja. Celt elkerülte a Szlovákiában állított csapdát, eljutott Budapestig, és itt tudta meg, hogy a nyomában vannak. A németek értesültek Budapestre érkezéséről, és a lengyel kormány magyarországi képviselője tudta, hogy a Gestapo nyomon van. Az adott pillanatban azonban nem állt rendelkezésükre másik ügynök, legalábbis hasonló színvonalú hírvivő. Celtet egy Budapest melletti szigeten bűjtették, a vezetés pedig lázasan dolgozott az új útvonal kidolgozásán.

Nehéz ma feleleveníteni, hogyan is alakult az, hogy 1942. november 17-én a Keleti pályaudvaron a Zágrábba induló vonat peronján találkozott a magyar pap, országgyűlési képviselő, tehát a leghivatottabb, országa mentelmi jogát élvező személy és a lengyel hírvivő, a Gestapótól üldözött ellenálló. Természetesen Tadeusz Celt is reverendát viselt, utazótáskájában pedig a szigorúan titkos lengyelországi jelentések — melyekért nagy játszma folyt a lengyel hírszerzés és az Abwehr között —, és a balatonboglári plébános fivérének, Varga Andornak nevére kiállított érvényes útlevelel lapult. A nyakát vastag, fehér sállal csavarta be, ami súlyos, hangvesztéssel járó betegségnek volt a látható jele. A táskában sorakoztak a megfelelő orvosi igazolások, a beteglap és egy Svájcba szóló beutaló. Ott az egyik hegyi szanatórium kiváló gégészének kellett volna meggyógyítania a fiatal papot, és visszaadni hangját. Az egész álarcosdira azért volt szükség, mert Tadeusz Celt alig néhány szót tudott magyarul, ezenkívül nagyszerűen leplezte a svájci utazást. Fölmerül a kérdés, hogyan került kapcsolatba Fietowicz Varga Béla atyával. Hogyan történt, hogy a boglári gimnázium lengyel tanulóinak iskolaalapító pásztorja, országgyűlési képviselő, ilyen kockázat vállalására határozta el magát? Vajon hány ember dolgozta ki Celt átdobásának tervét, hányan ismerték a részleteket? A konspiráció elveinek és az akció tétjének megfelelően bizonyára nagyon kevesen, ketten-hárman. Erről már kizárólag a meglett korú, New Yorkban élő Varga atya tudna beszámolni. A lengyel hírszerzés kiválósága, Fietowicz elesett, a németek magyarországi bevonulásáról értesülve 1944. március 19-én a menekülés helyett az iratok elégetéséhez látott hozzá. Úgy gondolta, nincs joga fölgyújtani a másoknak is otthont adó épületet. Módszeresen és aprólékosan megsemmisített minden iratot. Szó szerint öt perce hiányzott. A Gestapo meggyilkolta.

Az utazás során váratlan bonyodalmak merültek fel, Zágrábban ugyanis kiderült, hogy Horvátország és Olaszország között megszakadt az összeköttetés. A jugoszláv partizánok fölrobbantották az egyik vasúti hidat. Nem lehetett tudni, mikor indul újra a közlekedés. Már csak egy út maradt, a harmadik birodalomhoz tartozó Szlovénián át. Ehhez viszont szükséges volt a német tranzitvízum beszerzése, Varga Béla ezt a lehetőséget választotta, a híd megjavítására való várakozás ugyanis növelte az Abwehr esélyét, hogy újra nyomot fogjon. Kalandfilmhez hasonlatos jelenetek következtek. Varga Béla Celttel együtt a harmadik birodalom zágrábi konzulátusára ment, előadták gyors továbbjutásuk szükségességének okait. Megmutatta képviselői igazolványát. A német követ javasolta nekik, hogy menjenek a Gestapo székházá-

ba, ahol Varga Bélát részletesen kihallgatták. Most különösen hasznosnak bizonyultak az orvosi igazolások, hiszen Celt nem tudott beszélni. A legdrámaibb pillanat a magyar útlevélek átadása és a vízumra való várakozás volt. De ez is sikerült. Celt fényképét mesterien ragasztották az útlevélbe, nem keltett gyanút a német hivatalnokokban. Végül november 21-én Olaszország területén átélve még szerelvényük bombázását is, Varga Béla és Thadeusz Celt eljutottak a berni lengyel követségre.

A konspirációnak alapelve, hogy az egyszer sikeres megoldást nem szabad még egyszer alkalmazni. Mégis, nem egészen egy év múlva, Varga Béla atya megismétli pontosan ugyanezt az útvonalat, csak másik, nem kevésbé fontos utassal, a londoni kormány új vezetőjének, Stanislaw Mikolajczyknek fiával, a tizenéves Marian Mikolajczykkal. A Wladyslaw Sikorski tábornokot a Gibraltár fölött ért tragikus repülőgép-szerencsétlenség után a Gestapo energikusan kutatott Lengyelországban Mikolajczyk fia után, hogy letartóztassa és apját zsarolja. Ismét drámai akció folyt le. Az ifjú Mikolajczykot a Tátrán és Szlovákián keresztül Maria Hulewiczowa Lengyelországból Budapestre kísérte, de itt most sem volt lehetőség a továbbjutásra. A Gestapo ismerte az útvonalat, rendkívüli készültséget rendeltek el, minden határátelőhelyen megerősítették az őrseget. Celt átdobásával ellentétben kezükben volt az ifjú Mikolajczyk fényképe. Újra Varga Béla atya sietett segítséget nyújtani. Marian Mikolajczyk néhány napig, vagy talán tovább is a balatonboglári lengyel iskolában tartózkodott, majd Béla atyával útnak indult Svájcba. Sajnos ennek az akciónak a részleteiről nincsenek információink. Egyébként Celt átdobásának ügyéről is csak nemrégiben értesültünk, amikor több mint negyven év múltán az USA-ban megjelenő magyar emigrációs „Magyar Hírlap” újságírójának elmesélte. A riport szövegét Varga Bélától Laczkó András, a „Somogy” szerkesztője kapta meg. Legújabb, „Menekülés a jövőért” című könyvében ennek a szövegnek alapján külön fejezetet szentelt Varga Bélának és a Belügyminisztérium IX. szociális osztálya vezetőjének, a „lengyel menekültek atyjának” nevezett dr. Antal Józsefnek is. Laczkó tehát először törte meg a Magyarországon évek óta uralkodó hallgatást e körül a két különösen nagy szolgálatokat tett személyiség körül.

Milyen ember, milyen pap volt Varga Béla atya? Erről beszélgettem káplánjával, dr. Kőgl Lénárddal, aki Balatonalmádiban teljesíti papi kötelességét. Varga Béla 1940-ben kérvényezte, hogy plébániájára a német nyelvet kitűnően ismerő káplánt küldjenek.

„Huszonnégy éves voltam, nem sokkal azelőtt szenteltek föl, amikor a balatonboglári római katolikus plébániára irányítottak — mondja dr. Kőgl Lénárd. — Első felettesem kiváló, fiatal kora ellenére nagy tekintélyű ember, karizmatikus személyiség volt. Tudása, bölcsessége ellenére mindenkivel közvetlen volt. Az emberek nem érezték fensőbbiségét, köréje gyűltek, bíztak benne, ő pedig egész életre szóló nyomot hagyott bennük, a nemesség, gonosz elleni kiállás lenyomatát.

Varga Béla rendkívül tehetséges és dolgozó ember volt. Feladatul tűzte maga elé a német nyelv megtanulását és rövid időn belül meg is valósította ezt. Erre a nyelvre mind a lengyelekkel való kapcsolatában, mind politikai tevékenységében szüksége volt, hiszen az antifasiszta kisgazdapárt aktivistája volt, képviselő. Varga Béla hamarosan folyékonyan tartott beszédeket ezen a nyelven.

Varga Béla a lengyeleknek és a lengyel katolicizmusnak elkötelezettje,

együttal jövőbe tekintő ember, a fiatalok pártfogója volt. Neki köszönhetően Balatonbogláron a lengyel ifjúság számára iskola létesült. Tudta, hogy a fiataltság a jövő, és hogy a háború utáni Lengyelországban szükség lesz a fiatal értelmiségre. Az akkor korszerű kultúrház építését ő kezdeményezte, pénzt szerzett hozzá, majd hamarosan átadta a lengyel gimnázium és liceum használatára. Gyakran találkozott a lengyel ifjúsággal, közvetlen kapcsolata volt az iskola vezetésével és a Lengyel Menekültek Állampolgári Bizottságával Budapesten. A politikusnak képviselőként lakása volt Budapesten, és sokat tartózkodott a fővárosban. Lelkipásztori munkáját Balatonbogláron alapvetően én láttam el, hogy ottani kötelezettségei alól mentesítsem.

— Tudott Ön Varga Béla külföldi útjairól?

— Igen, a háború alatt kétszer utazott Svájcba. Nem beszélt a részletekről, arról, miért utazik, de rendkívül izgatott volt. Gyanítottam hát, miről van szó. Különösen, hogy kért, segítsék elrejteni öccsét arra az időre, amíg külföldön van. Utazásairól nagyon fáradtan, de egyidejűleg rettentő boldogan tért vissza.”

Ezt tudtam meg dr. Kőgl Lénárd atyától. Elgondolkodtató és fájdalmas dolog, hogy csak most, ötven évvel a második világháború kitörése után tesszünk rendet és rójuk le adósságunkat, amit de facto képtelenség kiegyenlíteni, hiszen milyen barátság az, amelyben megadják a tartozásokat. Mégis elemi kötelesség a nagy és emberi tettek méltatása, az igazság bemutatása. A balatonboglári lengyel iskola neveltjeinek nevében és a budapesti Lengyel Kulturális Központ igazgatójaként nagyon szívélyes levelet írtam Varga Bélának, és meghívtam őt a bogláriak harmadik találkozására, amely a hajdani Balatonbogláron, a mai Boglárlellén, a régi lengyel gimnázium és liceum épületében lesz szeptember közepén. Néhány héttel a levél elküldése után megszólalt a telefon. Varga Béla New Yorkból telefonált budapesti kulturális központunkba. Mély meghatottsággal köszönte meg a meghívást: Nem utazhatok, elmúltam nyolcvanéves, beteg vagyok. De azokban a napokban veletek leszek, imádkozni fogok értetek . . .

A lengyel ifjúság nagy pártfogójának és a lengyel hírvivők rendkívüli kapcsolatának neve, mint a bevezetőben már említettem, sem Lengyelországban, sem Magyarországon nem ismert szélesebb körben. Neve nem szerepel például olyan jelentős műben, mint az ellenállási mozgalom résztvevőinek életrajzát feldolgozó, Magyarországon kiadott lexikonban. Nevének valós tényét megadva pótolni kell a hiányt, mert Varga Béla a nemzetünket mindig összekapcsoló nehéz percek egyik legkiemelkedőbb személyisége volt és marad.

(Keserű Gizella fordítása)